אַן איגרתל פון ווילנע...

ברודער און שוועסטער

די אומגלויבליכע איבערלעבונגען פון די אשת חיל פון סווינציאַן דליטא, בלומע כ"ץ

שמעון יאַוויטשן האָט מען קורץ נאָכדעם דערשאָסן, און מ'ווייס עד היום ניט וואוהין אויף ג-טס וועלט עס איז זיין געביין צו זוכן. זייער טאָכטער, אַן עופּעלע, האָט מען שפּעטער צו דערצויגן אין אַ ספּעציעלער סאָוועטישער שולע פאַר "קינדער פון שונאים פון פאָלק" און מ'האָט דאָרט אָנדערציילט די מיאוסטע שקרים קעגן די פאַרפאַלענע עלטערן.

פאָרזעצונג פון דער ערשטער זייט

● פון **הירשע=דוד כ"ץ**

שווער איבערגעבן מיט ווערטער די אַלע דערקלערונגען וואָס מיר האָבן געהערט אין גאַנג פון די יאָרן, אַרומפאָרנדיק איבערן גרויסן, וויסטן אידישן עמק הבכא אין ווייסרוסלאַנד, ליטע, לעטלאַנד, אוקראַינע און די אַרומיקע לענדער. נאָר איין טענה חזרט זיך איבער ווידעראַמאָל און אָבעראַמאָל, כדלהלן: "טאָ ווער'ט אַכטונג געבן אויפן אַלטן אידישן בית עלמין אַז איך וועל אַוועקפאָרן? ווער'ט היטן דעם דענקמאָל דאָרטן וואו מ'האָט אויסגעשאָסן דאָ די אידן? ווער וועט זאָגן נאָך זיי קדיש? און ווער וועט דאָ וויסן צו ווייזן, פאַר אידן פון אַמעריקע צי פון ארץ ישראל צי אַנדערש וואו, וואו עס זיינען אַמאָל געשטאַנען די שוהלן, די בתי מדרשים מיט די קלויזן און קלייזלעך? די מאָדערנע אידישע שול און די מאָדערנע העברעאישע שול? ווער ס'זיינען געוועזן די פּערזענלעכקייטן פאַרן קריג? אויף ווי לאַנג דער אייבערשטער גיט מיר יאָרן און כוחות, איז דאָס מיין שליחות..."

בלומע כ"ץ יונגערהייט

אין קיין שום שטאָט האָבן מיט ניט געטראָפן אַזאַ געלערנטן מענטשן, סיי אין אידישקייט סיי אין דער אידיש ליטעראַרישער וועלט פון אַמאָל, ווי "אונדזער בלומקע, די קענערקע פון סווינציאַן", ווי מ'רופט איר אין ווילנע צווישן די אידן, מיט גרויס ליבשאַפט. הייסן הייסט זי: בלומע כ"ץ. לויטן "שלא שנו את שמם" האָט זי זיך קיינמאָל ניט געלאָזן פאַרדרייען אַ קאָפּ, אַז אָפיציעל, "פאַר לייטן", דאַרף זי עס איבערמאַכן אויף "בעלאַ" צי עפּעס אַנדערש, אַפילו אין די ערגסטע יאָרן אונטער סטאַלינס רשעותדיקער הערשאַפט.

ווער איז דען בלומע כ"ץ? זי איז אַ פרוי וואָס האַלט אין צוויי און ניינציקסטן יאָר – עד מאה ועשרים שנה – און דער קאָפּ איז ביי איר שאַרף ווי אַ חלף. פו טאַטנס צד שטאַמט זי פון דור דורות סווינציאַנער, פון מאַמעס צד פון אַ שטעטל גאַוויקען, ניט ווייט. דער קול איז ביי איר ווי פון אַ פאַרצייטיקער רביצין וואָס ווייס אַזויפל אַז אין מערסטע פאַלן קען זי אַליין אַלצדינג פאַרענטפערן.

אַלס קליינע מיידעלע האָט בלומע כ"ץ זיך געלערנט ביים מלמד ר' אבא לייזער אַבראַמסאָן, וועלכער האָט געלערנט חומש מיט רש"י און משניות, און איז געווען אויך דער רבי אין מיידלשן חדר. צום גמרא מלמד ר' יאַנקל דוד יאַוויטש האָט זי ניט געקענט צוקומען, פאַרשטייט זיך, נאָר מיט אַ סך יאָר שפּעטער האָט זי גאָר חתונה געהאַט מיט זיין אייניקל, שמעון יאַוויטש (מער וועגן דעם אַ ביסעלע שפּעטער).

דערנאָך איז זי אַוועק לערנען אויך אין דער נייער אידישער שול וואָס האָט זיך געעפנט אין שטאָט; די פאַרוואַלטערין פון דער שול, פרוי דבורה פישער, האָט תיכף דערזען אַז מ'האָט צו טאָן מיט אַן אויסערגעוויינלעך באַגאַבטער מיידל און אונטער אירע פליגל איז בלומע געוואָרן די שטערנטע צווישן די שילער. יונגערהייט איז בלומע אַוועק אין ווילנע לערנען אין "אידישן לערער סעמינאַר" ביי דעם גרויסן פילאָלאָג און "ייווא" גרינדער, מאַקס ווײַנרייך; ביים פּאָעט און דערציער משה קולבאַק. ווען די פּוילישע מאַכט האָט אין 1932 פאַרמאַכט דעם לערער סעמינאַר האָט זי זיך נאָך אַ געוויסער צייט זיך אומגעקערט אין סווינציאַן און גענומען לערנען מיט קינדער.

דאָס איז אָבער אַלץ שיער ניט "אַ ביאָגראַפיע פון אַן ענציקלאָפּעדיע", ווי אַ סך אַנדערע פון יענעם אָרט און יענער צייט. אינדעראמתן איז דער לעבנסוועג פון בלומע כ"ץ אַזוי אומגלייבלעך, אַזוי יוצא דופנדיק, אַז ס'דאַכט זיך אַז ס'איז אַלצדינג פון די "מעשיות פון טויזנט איין טעג" (לאָמיר בעסער ריידן פון טעג איידער נעכט ביי אַזעלכע טייערע אידן ווי אונדזער בלומע).

אַלעמערשטנס איז אָבער נייטיק זאָגן כאָטש אַ פּאָר ווערטער וועגן דער אַמאָליקער עיר ואם בישראל הי"ד, – סווינציאַן.

היסטאָריקער האַלטן אַז אין סווינציאַן (אַ 47 מייל צו צפון מזרח פון ווילנע) האָבן זיך גענומען באַזעצן אַ סך אידן שוין מיט העכער פינף הונדערט יאָר צוריק. די שטאָט איז בכלל אויפגעקומען צוליבן פּאַלאַץ ניט ווייט פון דער משפחה פּוילישע גראַפן וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען: פּאָטאָצקי (טאַקע פון אָט די פּאָטאָצקיס איז אַרויס דער באַוואוסטער ווילנער גר צדק, גראַף וואַלענטין פּאָטאָצקי, נאָר וועגן אים וועט אם-ירצה-השם גיין די רייד אין אַן אַנדער "איגרתל").

אין די ערשטע יאָרן פונעם מחלוקת צווישן חסידים און מתנגדים אין דער ליטע איז סווינציאַן געווען דער צענטער פון די ערגסטע ויתרוצצוס. נאָר שפּעטער צו האָבן אַלע געלעבט דורות לאַנג בשלום. אין ניינצעטן יאָרהונדערט איז די ווייט גרעסטע מערהייט געווען מתנגדיש, נאָר ס'האָבן מיט זיי רואיקערהייט מיטגעלעבט גאַנצע דריי חסידישע מנינים: "די קאָפּוסטער", די "ליאַדער" און די "ליובאַוויטשער" (די לעצטע צוויי האָבן זיך טאַקע לאַנג געהאַלטן באַזונדער, נאָר דאָס איז אַ מעשה פאַר זיך; וויכטיק איז אָט וואָס, וואָס דער אַלטער רבי, ר' שניאור זלמן האָט אַליין מיסד געווען חסידות דאָ אין די 1770ער יאָרן). די צוויי גרויסע געמויערטע מתנגדישע שוהלן האָבן זיך גערופן "דער אַלטער בית מדרש" און "דער נייער בית מדרש" (אַ סברא אַז אויך דער "נייער" איז שיינע עטלעכע הונדערט יאָר געשטאַנען).

דאָ איז אַן ערך זעכצן יאָר (פון 1869) געווען שטאָט רב ר' יצחק יעקב ריינעס (1839 - 1915), אַ מיסד פון "מזרחי". וואָס אַן אמת: די שטרענג פרומע שטאָט, מתנגדים און חסידים אינאיינעם, האָט זיך אַקעגנגעשטעלט זיין שיטה פון אַריינפירן סעקולערע לימודים אין זיין נייער ישיבה, און ער איז אַוועק דערנאָכדעם, אינאיינעם מיט זיין ישיבה, אויף דרום קיין לידע.

אין דער געשיכטע פון די מאָדערנע סעקולערע באַוועגונגען האָט סווינציאַן אויך באַוויזן איר גבורה. היסטאָריקער פון ציוניזם ווייסן, אַז אברהם סאָלאָמיאַק איז געווען אַ פירנדיקע פּערזענלעכקייט אין דער ערשטער עליה, ער איז געווען אַ מיטגרינדער פון גדרה. ביי היסטאָריקער פון אידישן סאָציאַליזם ווייס מען זייער גוט, אַז אין סווינציאַן איז געבאָרן געוואָרן דער "פאָטער פונעם אידישן אַרבעטער בונד", אַרקאַדי קרעמער (1865-1935). אין באַוועגונג פון די "רעקאָנסטורציאָניסטן" אין אַמעריקע איז באַקאַנט אַז דער גרינדער ביי זיי, מרדכי קאַפּלאַן (1881 - 1983) איז געווען אַ סווינציאַנער. אין דער קונסט, איז געוואָרן באַרימט דער מאָלער מאיר מאַצקין וועלכער איז געבאָרן געוואָרן אין סווינציאַן אין 1881.

סווינציאַן (וואָס איז היינט "שווענטשיאָניס" אין ליטע), רופט זיך אויך ביי אידן "אַלטסווינציאַן" צי "גרויס סווינציאַן", פון זינט דער צייט אין ניינצנטן יאָרהונדערט ווען ס'איז אויפגעקומען אַ ניי שטעטל אַ צען וויאָרסט צו מערב צו: נייסווינציאַן, וואָס אידן האָבן אויף אַ היימישן אופן גערופן: סווינציאַנקע. וואָס אַן אמת, איז סווינציאַנקע אויפגעקומען צוליב אַ איד אַ גביר וואָס האָט "אָרגאַניזירט" אַז די נייע אייזנבאַן ליניע זאָל אַדורך זיינע נחלאות אין וואַלד, און ניט דורך דער שטאָט סווינציאַן.

פאַרן חורבן, האָבן געלעבט אַן ערך פיר טויזנט אידן אין סווינציאַן. דאָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַרום אַ העלפט פון דער באַפעלקערונג פון שטאָט. אָפטמאָל זיינען אידן געווען אַ סך מער ווי אַ העלפט, נאָר די מאַכט האָט ניט געוואָלט קיין אידישע מערהייט, האָט מען (דעם קונץ ווייס מען פון אַ סך שטעט), "צוגעטשעפּעט" וואָס מער פון די אַרומיקע קריסטלעכע דערפער צום "תחום העיר" בכדי צו פאַרקלענערן דעם פּראָצענט אידן.

אויפן אָפיציעלן וועבזייטל פון דער שטאָט אויפן אינטערנעט גיט איבער דער ראש העיר די געשיכטע פון שטאָט (אויף ליטוויש און ענגליש), ניט דערמאָנענדיק מיט קיין איין וואָרט אויכעט ניט די אידישע באַפעלקערונג וואָס האָט דאָרטן הונדערטער יאָרן געלעבט.

און היינט לעבט אין סווינציאַן אַן אייניציקער סווינציאַן געבאָרענער איד, די טייערע בלומע, מיט וועמען מיר האָבן זיך באַקענט.

איז פרעגט זיך: מיט וואָס איז איר לעבנסוועג אַזוי איבערראַשנדיק?

בלומע כ"ץ האַלט אַ לעקציע אויף אידיש אין ווילנער אוניווערסיטעט

געבאָרן געוואָרן איז בלומע אין 1913טן יאָר. נאָר קיין טאַטן האָט זי קיינמאָל ניט געקענט ווייל דער טאַטע איז אין יענער צייט אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. דאָרטן, אין דער "טריפהנער מדינה" האָט ער, פאַר קיינעם ניט געדאַכט, אַזוי צו זאָגן, "פאַרגעסן" אַז ער האָט אין דער אַלטער היים איבערגעלאָזן אַ ווייב מיט צוויי קינדער, בלומע'ן מיט איר עלטערן ברודערל אליקום (וואָס איז אינגלווייז אומגעקומען פון הונגער בעת דער ערשטער וועלט מלחמה). מיט אַ סך יאָר שפּעטער האָט דער טאַטע אירער נאָכאַמאָל חתונה געהאַט און מיט אַ סך יאָר שפּעטער, אין 1937, איז זיי געבאָרן געוואָרן אַ זון אין אַמעריקע. ער האָט זיין זון ניט אויסדערציילט קיין וואָרט אַז ביי אים איז אַמאָל געווען אַ ווייב מיט צוויי קינדער דאָרטן אין "יוראָפּ"...

בלומע האָט זיך יוגנערהייט פאַרליבט און געוואָרן אַ כלה פאַר אַ בחור אַ פּראַכט, שמעון יאַוויטש, אַן אייניקל פון גמרא מלמד יאַנקל דוד יאַוויטש (אגב פון דער משפחה פון ר יעקב עמדין ז"ל, דער יעב"ץ (ראשי=תיבות: יעקב בן צבי), פון וואַנעט ס'האָט זיך גענומען יאַוויץ, יאַוויטש, און אין אַמעריקע "דזשעוויטס"). שמעון איז אויך געווען אַ סטודענט אין אידישן לערער סעמינאַר אין ווילנע, און ווען די פּוילישע מאַכט האָט עס צוגעמאַכט אין 1932 איז מען געבליבן פאַרצווייפלט און אומעדיק. חתן-כלה האָבן גענומען גלייבן די ראַדיאָ טראַנסמיסיעס "פון דאָרטן", פון סאָוועטישן רוסלאַנד, אַז ביי זיי איז דאָ פרייהייט פאַר אַלע פעלקער, און מ'דיסקרימינירט קיינעם ניט. האָט מען יונגערהייט, נאַאיווערהייט, באַשלאָסן פּרובירן. פריער האָט שמעון געגנבעט דעם גרעניץ און שפּעטער בלומע.

בלומע איז אַריבער דעם גרעניץ אין 1935. בלומע און שמעון האָבן חתונה געהאַט און האָבן זיך באַזעצט אין אין מאַגניטאָגאָרסק, וואו זיי איז געבאָרן אַ מיידעלע, לוציאַ, מיט אַ יאָר שפּעטער.

אין 1937 איז סטאַלינס רעגירונג אַריינגעפאַלן אין היסטעריע וועגן "קאָנטראַרעוואָלוציאָנערן" בכלל, רחמנא לצלן, און כלומרשטע "פּוילישע שפּיאָנען" בפרט. עס איז יענע יאָרן ביי אידן אויסגעוואַקסן אַ שוואַרצער וויץ: קומט אַ איד, וואָס האָט אַלצדיגג איבערגעלאָזן אין פּוילן און מעלדעט זיך ביי דער סאָוועטישער פּאָליציי, זאָגנדיק: "איך בין דאָ געקומען סטראָיען (בויען) דעם סאָציאַליזם!" נעמט מען און מ'שיסט גלייך אויפן אָרט אַוועק דעם "שפּיאָן"...

שפּעט ביינאַכט, דעם 28טן אָקטאָבער 1937 האָט מען אַרעסטערט שמעון יאַוויטשן. זיין יונגער פרוי, בלומע'ן, האָט עס געדויערט אַביסל צייט אויסגעפינען וואו ער געפינט זיך. געוואָר געוואָרן וואו ס'געפינט זיך די טורמע, דעם 12טן נאָוועמבער, איז זי גלייך אַוועק זאָגן דעם דירעקטאָר פון טורמע אַז דאָס באַגייט מען אַ שרעקלעכן טעות, ער איז אַן ערלעכער מענטש, ניט קיין "פּוילישער שפּיאָן". נאָכן אויסוואַרטן אומזיסט אַ מעת-לעת איז בלומע אַוועק שלאָפן אַ פּאָר שעה אין דער היים. אין זכות פון איר באַמיאונג צו קומען צו הילף דעם אומשולדיקן מאַן אירן, האָט מען א י ר אַליין פאַרשפּאַרט אין תפיסה און איר טעכטערל אויף אייביק צוגענומען.

שמעון יאַוויטשן האָט מען קורץ נאָכדעם דערשאָסן, און מ'ווייס עד היום ניט וואוהין אויף ג-טס וועלט עס איז זיין געביין צו זוכן. "מיין ערשטע ליבע און דעם אמת געזאָגט, מיין לעצטע ליבע", זאָגט בלומע ביי היינטיקן טאָג. און בלומע'ן האָט מען פאַרשיקט אויף צען יאָר מוראדיק שווערע אַרבעט, האַקן וועלדער אין אַ שקלאַפן לאַגער פאַר פרויען "אויף קאַלימאַ", אַזוי ווייט צפון מזרחדיק אַז ס'איז גאָרניט ווייט פון אַלאַסקאַ.

און זייער טאָכטער, אַן עופּעלע, האָט מען שפּעטער צו דערצויגן אין אַ ספּעציעלער סאָוועטישער שולע פאַר "קינדער פון שונאים פון פאָלק" און מ'האָט דאָרט אָנדערציילט די מיאוסטע שקרים קעגן די פאַרפאַלענע עלטערן.

נאָך די צען יאָר שווערע אַרבעט אין סיביר, האָט מען בלומע'ן מכבד געווען מיט נאָך צוויי יאָר "אָפּענע אַרבעט", וואו זי האָט באַקענט סוף פערציקער יאָרן איר צווייטן מאַן, קלמן סעגאַלאָוויטש, אַ ווילנער איד, ע"ה. ער איז נפטר געוואָרן אין 2001.

נאָך די צוועלף יאָר האָט זיך בלומע אומגעקערט אַהיים אין סווינציאַן. זי איז גיך געוואָר געוואָרן אַז די ליבע מאַמע אירע, פרומע, האָט מען אויסדערשאָסן אַרום יום כיפור 1941 אויפן גרויזאַמען מאַסן קבר וואָס שטייט ביי נייסווינציאַן. דאָרטן האָט מען אַן ערך אַכט טויזנט אידן פון דער גאַנצער געגנט אויסגעשאָסן נאָך אַ צאָל טעג פון אוממענטשלעכע אויסמוטשונגען. דירעגירט דעם גענאָציד האָבן די דייטשן, נאָר כמעט אַלע שיסער און אויספירער פון די שחיטות זיינען געווען ענטוזיאַסטישע לאָקאַלע נאַציאָנאַליסטן.

בלומע איז אַוועק לערנען אויף קראַנקנשוועסטער און איז געוואָרן פון די באַליבטסטע קראַנקנשוועסטער אין שטאָט. און היינט, ווען זי גייט אַרומעט אויף דער גאַס, באַגריסט זיך מיט

סווינציאַן אַמאָל